

KAROLINA TYTKO

Personalistyczny projekt filozofii osoby a wspólnota osób. Grzegorz Hołub, „Understanding the Person. Essays on the Personalism of Karol Wojtyła”, Peter Lang, Berlin 2021, ss. 196

Streszczenie. Książka Grzegorza Hołuba *Understanding the Person. Essays on the Personalism of Karol Wojtyła* zawiera próbę rekonstrukcji filozofii osoby w ujęciu Karola Wojtyły. Zawiera omówienie następujących zagadnień: geneza filozofii osoby u K. Wojtyły, jego epistemologia i metafizyka osoby, stanowisko w kwestiach świadomości, emocji, działania i godności osoby. Wieloaspektowość i wszechstronność opracowanych zagadnień pozwalają nie tylko zrekonstruować personalistyczną teorię K. Wojtyły, ale również wytyczyć kierunki jej dalszego rozwoju – metafizykę osoby, analizę fenomenologiczną, osoba w kontekście neuronauk. Do tych kierunków można dodać teorię sieci społecznych. Narzędzie to pozwoliłoby na poszerzenie teorii personalistycznej o społeczny, praktyczny wymiar relacji międzyludzkich i praktyczną analizę fenomenów takich, jak np. wolność, odpowiedzialność, solidarność, miłość czy sprawiedliwość. Wyniki tych badań mogłyby uzupełnić filozofię osoby o płaszczyznę społeczną.

Słowa kluczowe: personalizm; Karol Wojtyła; filozofia osoby; sieci społeczne

Personalizm jako kierunek filozoficzny powstał w odpowiedzi na depersonalizujące nurty zarówno filozofii (heglowski idealizm czy naturalistyczny determinizm), jak i polityki – w kontekście kierunków indywidualistycznych oraz kolektywistycznych (Williams, Bengtsson 2022). Punktem wyjścia personalizmu jest osoba, stanowiąca fundament dla wszelkich dalszych rozważań, zarówno teoretycznych, jak i praktycznych. Dotyczy to płaszczyzny ontologicznej, epistemologicznej oraz aksjologicznej. Można pokusić się o stwierdzenie, że główną inspiracją, a także motywacją dla rozwoju personalizmu są kwestie, związane z pewnego rodzaju sprzeniewierzeniem się podstawowym zasadom etycznym, którego obserwatorzy nie potrafią zaakceptować ani usprawiedliwić. Chodzi tu zwłaszcza o nurtujące wielu ludzi pytanie, jak mogło dojść do tak dehumanizujących i okrutnych doświadczeń w trakcie wojen światowych, kiedy to poszczególne

osoby nie znaczyły więcej, niż przypisywana im *a priori* przez ludzi sprawujących władzę rola instrumentalna w toczonej wojnie. Wydaje się, że większość przedstawicieli współczesnych kierunków etycznych zgodzi się ze stanowiskiem, iż takie postawienie sprawy, że ludzkie istnienie nie posiada niepodważalnej wartości, dalekie jest od jakiegokolwiek konsensusu. Personalizm jest najbardziej radykalnym kierunkiem w tym względzie i mógłby – zgodnie z oczekiwaniami autora recenzowanej publikacji – stanowić rozwiązanie wielu współczesnych problemów, jako filozoficzne podejście, opierające się na paradygmatycznym nakazie „nie krzywdź”.

W rozdziale pierwszym Grzegorz Hołub wskazuje przede wszystkim na związek (być może nawet przyczynowy) zainteresowań K. Wojtyły kwestiami, dotyczącymi osoby, z jego doświadczeniami okresu młodzieńczego. Ponadto opisuje filozoficzny kontekst rozumienia osoby przez Wojtyłę. Jako główny aspekt tego kontekstu wskazuje na stanowisko realizmu poznawczego, to znaczy racjonalnego podejścia do doświadczenia, które można uważać za pewną konsekwencję jego anty-idealizmu i anty-materializmu (Hołub 2021, 14-17). Druga istotna okoliczność, która stanowi tło Wojtyłowej teorii, to unikanie różnych skrajności, takich jak kolektywizm i indywidualizm czy fizyczność i umysłowość w określaniu istoty natury ludzkiej. Natura ta jest bowiem dynamiczna i wymyka się ostatecznemu jej określeniu. Określana jest jednak poprzez proces „stawania się”, a zasadą jej przyczynowania jest dusza (Wojtyła 1993). Osoba ludzka jest według Wojtyły czymś więcej niż tylko przedstawicielem gatunku *Homo sapiens* i stanowi dopełnienie ludzkiego istnienia. Najistotniejszym aspektem u Wojtyły jest „osobocentryczna” perspektywa badawcza (Hołub 2021, 22-23), która według G. Hołuba pozwala mu na przyjmowanie zarówno podstawowych założeń tomistycznych, wykorzystywanie metody fenomenologicznej, jak i korzystanie z wybranych fragmentów teorii innych filozofów bądź systemów filozoficznych (m.in. badanie wewnętrznego doświadczenia

osoby według Maxa Schelera czy zmodyfikowany drugi imperatyw autorstwa Immanuela Kanta).

W rozdziale drugim autor monografii opisuje zagadnienie poznania osoby, czyli rodzaj doświadczenia osoby. Może być to doświadczenie wewnętrzne (subiektywne) oraz zewnętrzne (obiektywne). O ile oba są równie ważne, o tyle żadne z nich nie istnieje w czystej postaci. Wszystko bowiem, czego dana osoba doświadcza (z zewnątrz), niesie ładunek samodoświadczenia i samowiedzy (osoba, doświadczająca czegoś z zewnątrz, doświadcza w tym również siebie). Wszystko to dzieje się poprzez „umysłowy” wymiar człowieka. Wojtyła rozróżnia również dwa rodzaje doświadczenia „człowieczeństwa” – własne oraz innych, a także pewne całościowe doświadczenie istoty ludzkiej, które obejmuje zbiór wszystkich wyżej wymienionych doświadczeń wewnętrznych, zewnętrznych, siebie samego oraz innych (Wojtyła 1994). Co istotne, Wojtyła sprzeciwia się podejściu naturalistycznemu, które mogłoby zredukować pojmowanie osoby do sumy świadomych przeżyć. Hołub uważa takie podejście za ryzyko lub formę wykluczenia istnienia osobowego wnętrza ludzkiego. Chodzi o to, że naturalistyczne utożsamianie osoby z wiązką własności psychicznych nie implikuje założenia o istnieniu wnętrza lub centrum osobowego (Hołub 2021, 36). Ów sprzeciw Wojtyły jest więc konieczny, aby utrzymać doświadczenie i poznanie osoby we wszystkich różnorodnych i przenikających się aspektach jako nieredukowalne i ważniejsze niż czyste kategorie subiektywizmu i obiektywizmu.

Rozdział trzeci, dotyczący struktury osoby, składa się z dwóch części. W pierwszej części Hołub podkreśla negatywny stosunek Wojtyły do radykalnego dualizmu w kontekście opisu strukturalnego osoby, a w drugiej przybliży bardziej szczegółowo ujęcie Wojtyły. Sprzeciw Wojtyły wobec wprowadzania dualistycznego rozłamu umysł (mentalne „ja”) – ciało był właściwy dla jego postrzegania osoby jako pewnej dynamicznej, przenikającej się w różnych warstwach i aspektach całości. W tym kontekście Wojtyła staje w opozycji do Kartezjusza, który zatrzymał się w opisie człowieka właśnie

na owym dualizmie. Nie oznacza to, że Wojtyła nie akceptuje pewnej formy dualizmu, lecz ostatecznie, jak zauważa Hołub, punktem wyjścia dla Wojtyły jest raczej całość niż dualizm i w tym kontekście jego rozumienie wnętrza podmiotu osobowego różni się od rozumienia umysłu przez Kartezjusza (Hołub 2021, 54-56). Najistotniejsze dla Wojtyły jest fenomenologicznie potwierdzone doświadczenie wnętrza, które niepodważalnie stanowi o nieredukowalnym „ja” osobowym. Metafizycznie zaś rzecz ujmując, osoba rozwija się dzięki naturze, będącej esencją człowieczeństwa.

Dla Wojtyły istotną sprawą było opracowanie metafizyki osoby, jednakże nie w celu zastąpienia nią antropologii. Bycie osobą wynikało według niego z natury człowieka, a nawet już z potencjalności, tkwiącej w tej naturze (Hołub 2021, 69). Z perspektywy metafizycznej najlepiej podejście Wojtyły, zdaniem Hołuba, oddaje stwierdzenie, że „bycie osobą nie jest równoznaczne z byciem *suppositum*” (Hołub 2021, 63). Oprócz podmiotowości ontycznej mamy bowiem do czynienia również z podmiotowością doświadczaną, będącą pochodną świadomości. W tym sensie określenie *suppositum* jest pewnym gwarantem tożsamości człowieka w istnieniu i działaniu.

Hołub w tym rozdziale przedstawia również uzupełnienie i rozwinięcie Wojtyłowej metafizyki osoby zgodnie z propozycją W. Norrisa Clarke’a (Clarke 1993). Clark proponuje rozwiązanie zgoła strukturalistyczne – nie tylko wprowadza relacje wewnętrzne (między metafizycznym i osobowym podmiotem) i zewnętrzne (z innymi podmiotami), ale dodatkowo opiera je na dynamicznym pojęciu substancji jako nie substratu, a pewnej współzależności. Dynamiczna substancja, wprowadzająca relacje wewnątrzosobowe, o ile nie redukuje do nich samej osoby, nie jest sprzeczna z podstawowymi założeniami Wojtyły (Hołub 2021, 69-74). Może zaś pomóc w bardziej dogłębnym opisie metafizyki osoby.

Rozdział czwarty składa się z trzech części. W pierwszej części omówiono wnętrze osoby, w drugiej świadomość, natomiast trzecia dotyczy emocjonalności i wpływu emocji na osobę (i jej świadomość).

Autor pokazuje przez zestawienie z takimi myślicielami, jak D. Hume, L. Wittgenstein, J.-P. Sartre czy M. Scheler, że Wojtyła nie absolutyzował świadomości i nie wykluczał wpływu zewnętrznego świata innych osób na kształtowanie się osoby (Hołub 2021, 80-83). Hołub przywołuje też stanowisko Roberta Sokołowskiego, który wiąże myślenie z językiem i nazywa mówienie myśleniem słowami, a człowieka „agentem prawdy”. Jeśli uwzględnić społeczny kontekst języka, należy przyjąć, iż dążenie do prawdy jest urzeczywistniane przez osobę przy współdziałaniu wpływów społecznych (Sokołowski 2008). W związku z tym zarzuty przeciwko istnieniu wnętrza – związane np. z teorią Karlisa Racevskisa, który twierdził, iż podczas przyswajania języka przez człowieka następuje „rozpraszenie” jego tożsamości (zwłaszcza w kontekście kulturowym) – nie obalają koncepcji wnętrza w oryginalnej konstrukcji podmiotu według Wojtyły. Jego konstrukcja podmiotu, którego wnętrze jest związane z zewnętrżnością, wykracza poza projekt filozofii nowoczesnej oraz polemizuje ze stanowiskiem, że podmiot (w tym jego wnętrze) jest czymś z założenia nieuchwytnym.

Jeśli chodzi o świadomość, Hołub staje na stanowisku, że Wojtyła nie przecenia jej wartości w pojmowaniu osoby. Świadomość osoby jest tylko jednym z jej aspektów. Jednakże bierze ona według niego ważny udział w procesie kształtowania samej osoby. Punktem wyjścia dla Wojtyły jest Boecjuszowska definicja osoby, ponieważ uwypukla jej rozumną naturę. Wojtyła uważał, iż pomimo doświadczenia przez osobę (subiektywnie) jej nieredukowalnego „wnętrza”, podmiot osobowy może być nazywany obiektywnym (Wojtyła 1993; Hołub 2021, 102-103). Może stanowić to pewną podstawową zasadę (ze względu na inkluzywny charakter wnioskowania o owej obiektywności na podstawie ludzkiej podmiotowości) przyjmowaną przez Wojtyłę, ale argumentowaną przez niego własną analizą fenomenologiczną (potencjalnie możliwą do przeprowadzenia dla każdego podmiotu osobowego). W tym kontekście Hołub wskazuje na pewne kontrowersyjne obszary w fenomenologicznych założeniach i wyjaśnieniach

Wojtyły, jak nieintencjonalność świadomości czy – mówiąc bardziej szczegółowo – funkcjonowanie i rozróżnianie jej funkcji (Hołub 2021, 113-115).

Ostatnim aspektem świadomości osoby będącej przejawem wnętrza, omówionym w rozdziale czwartym, są emocje i ich wpływ na świadomość, który może być zarówno konstruktywny, jak i destrukcyjny. Hołub nie odwołuje się w książce do współczesnego modelu świadomości, przyjmowanego w neuronaukach, jednak podaje źródło, w którym ten temat jest omawiany (Searger 2016). Podkreśla także, że obok propozycji rozbudowy i konstruktywnej dyskusji na temat kwestii metafizycznych i fenomenologicznych, badania wprowadzające aktualne wyniki neuronauk do personalistycznego projektu osoby mogłyby go uwspółcześnić oraz przynieść nieoczekiwane rozwiązania. Tak jest np. z kwestią emocjonalizacji świadomości u Wojtyły, który postrzega ten stan w negatywny sposób i wiąże albo ze zbyt silnymi emocjami, albo z mało rozwiniętą samowiedzą (Wojtyła 1981). Taka sytuacja zaburza świadomość, która powinna być skoncentrowana na bycie i dobru osoby. Wojtyła uważa, że ten stan nie pozwala odpowiednio uwypuklić osoby i jest on „poniżej jej godności”. Hołub zauważa, iż Wojtyła pomija temat „dobrze przeżytych” emocji (które początkowo mogą przejąć kontrolę nad osobą) i jego wpływu na rozwój osoby (Hołub 2021, 124).

W rozdziale piątym opisane zostały dwa aspekty dynamiki osobowych czynów, czyli kwestia osobowej przyczynowości (działania) oraz osobowego dialogu. Wojtyła inspiruje się częściowo zarówno myślą Kanta (Hołub 2021, 136-137), jak i Schelera (Hołub 2021, 134-137). Najistotniejsze jest to, że o ile jako pewne przyczyny działań, możemy uznać wartości moralne, racje, wolę, naturalne stany i procesy (cielesne i psychiczne), to jako niezależną, nadrzędną przyczynę działania uznaje Wojtyła jedynie samą osobę, która ma władzę nad wszystkimi innymi przyczynami (operuje nimi) oraz ma na uwadze specyficzny rodzaj celu (dobro osoby). Dotyczy to również sytuacji, gdy osoba zostaje poddana jedynie doświadczeniu jakiegoś zewnętrznego czy

odruchowego działania. Hołub podkreśla to, co jest bardzo istotne u Wojtyły ze względu na jego koncepcję integralności osoby: że każda ocena, zaangażowanie, czyn osoby jednocześnie zmieniają (czyli współstanowią) tę osobę, jak również podkreślają jej wyjątkowy charakter w ramach niepowtarzalności każdej z osób (Wojtyła 1986; Hołub 2021, 139).

Interesującą częścią rozdziału piątego jest drugi podrozdział, w którym Hołub odnosi teorię Wojtyły do filozofii dialogu, a dokładnie mówiąc do jednego jej twierdzenia: że osoba jest ukonstytuowana przez dialog i istnieje w dialogu. Hołub uważa, że Wojtyły personalistyczna teoria osoby jest bliska filozofii m.in. M. Bubera, J. MacMurray'a czy C. Schraga, zwłaszcza w kontekście założenia o miłości jako najwyższym celu osoby w relacji do innej osoby (Hołub 2021, 147-150). Przy założeniu, że relacje to nieredukowalny wymiar rzeczywistości, twierdzenie Bubera, że: „sfera »pomiędzy« jest pierwotną kategorią ludzkiej rzeczywistości” (Buber 2002), jest logiczne i nie wymaga wyjaśnień (choć Hołub zwraca uwagę na jego problematyczność). Należy zauważyć, że to nie wyklucza założenia Wojtyły o nieredukowalnym bycie osobowym każdego człowieka. Zresztą Wojtyła przyznaje, że relacja, oprócz odkrywania nieredukowalnej podmiotowości metafizycznej, pozwala doświadczać nowego rodzaju podmiotowości. O ile metafizyczny podmiot nie podlega wpływowi dialogu (choć relacja pomaga go odkrywać), o tyle podmiot osobowy już takim wpływem podlega i jest przez nie kształtowany.

Szósty rozdział książki traktuje o godności osoby ludzkiej. Choć wyróżnia się więcej rodzajów godności, można stwierdzić, iż to głównie metafizyczna godność osoby, jej pewna wartość, cennosc (Hołub 2012), była głównym założeniem Wojtyły. Była ona związana zarówno bezpośrednio z jej metafizycznym podmiotem, jak i z potencjalnością osobowego rozwoju – dążeniem do poznawania Prawdy i „wypełniania” Dobra. Hołub rozwija to podejście o twierdzenie R. Spaemanna na temat przypisania godności każdemu przedstawicielowi *Homo sapiens*, bez względu na wiek czy stan zdrowia

(Spaemann 2010). Przedstawia również szczegółowy podział godności według Adama Rodzińskiego.

Książka *Understanding the Person. Essays on the Personalism of Karol Wojtyła* jest wieloaspektową, aczkolwiek spójną i całościową próbą rekonstrukcji personalistycznej teorii osoby w ujęciu Karola Wojtyły. Autor recenzowanej publikacji zajmuje się naukowo nie tylko filozofią osoby, ale również jej praktycznymi zastosowaniami w bioetyce, co daje możliwość szerszego i zarazem bardziej szczegółowego ujęcia zagadnienia osoby, zwłaszcza w kontekście pracy nad praktycznymi zagadnieniami antropologicznymi czy etycznymi. Jest to dość szeroka perspektywa badawcza, w której z powodzeniem można nie tylko zrekonstruować filozofię osoby, ale również rozpatrywać motywacje i drogę naukową Wojtyły oraz zarysować możliwe obszary wykorzystania jego teorii. Zwłaszcza trzy ostatnie rozdziały tworzą obraz takiej przestrzeni badawczej, która, uzgodniona z personalistycznymi uwarunkowaniami epistemologiczno-metafizycznymi, może być fundamentem dla praktycznych rozważań na temat kondycji współczesnego człowieka i związanych z nią problemów egzystencjalnych oraz etycznych.

Personalizm Wojtyłowy jako jedna z trzech personalistycznych szkół europejskich jest kojarzony ze szkołą tomistyczną (Williams, Bengtsson 2022). Hołub w swojej książce (zwłaszcza w trzech pierwszych rozdziałach) przedstawia ten projekt jako teorię, której fundamenty stanowią zarówno elementy metafizyki Tomasza z Akwinu, jak i niemieckiej fenomenologii. Te dwie płaszczyzny mają za zadanie nawzajem się uzupełniać, wspierać i wspólnie tworzyć przestrzeń dla personalistycznego projektu filozofii osoby. W tym kontekście należy docenić mocne podstawy filozoficzne projektu Hołuba, pozwalające mu wydobyć i usystematyzować teorię Wojtyły. Otrzymujemy w efekcie nie tylko rzetelne narzędzie do rozwiązywania różnorodnych etycznych (czy innej natury) problemów praktycznych, ale także podstawę do prowadzenia dalszych, szeroko zakrojonych (interdyscyplinarnych) badań teoretycznych.

Należy zwrócić uwagę również na takie walory recenzowanej książki, jak duży zakres omawianej w książce literatury, własne ujęcia rekonstruowanej filozofii osoby, różnorakie perspektywy dalszych badań. Pomimo tego, że twórczość Wojtyły doczekała się już wielu opracowań (m.in. Schmitz 1994; Buttiglione 1997; Kupczak 2000), propozycja Hołuba stanowi pewne uspoźnienie i wzmocnienie teorii Wojtyły, a także konkretną propozycję jej zastosowania w kontekście współczesnych problemów.

W ramach omówienia recenzowanej książki należy jeszcze zwrócić uwagę na dodatkowe kwestie, wymagające doprecyzowania, uzupełnienia i rozwinięcia.

Po pierwsze, wskazuje się współcześnie na niedostateczne opracowanie pojęcia godności, niedostateczne rozumienie jej związków z naturą osoby (Biesaga 2016, 5) i wreszcie uznaje się fundamentalne pojęcie godności osoby w personalizmie etycznym za zbędne (Brożek 2010). Na te zarzuty Hołub nie próbuje odpowiadać szerzej w swojej książce. Tematowi godności poświęca stosunkowo mało miejsca, ograniczając się do krótkiego przeglądu stanowisk. Dlaczego kwestia ta wymaga szerszego opracowania? Otóż obecnie stosowanie niesprecyzowanego pojęcia godności osoby, zwłaszcza w kontekście współczesnych wątpliwości względem personalizmu etycznego, może być niewystarczające. To, co w XX wieku wydawało się niepodważalne i oczywiste, teraz już takie być nie musi. Co prawda Wojtyła powoływał się na zmodyfikowany imperatyw Kanta oraz zakładał wyjątkowy status osoby ludzkiej w świecie, aby opisać czym w istocie jest i jak przejawia się jej godność, jednak uważał również, że „dyspozycja słuchania Prawdy (czyli posłuszeństwo) i gotowość działania w Prawdzie stanowią prawdziwą godność osoby ludzkiej” (Wojtyła 2020, 36). Stąd też Wojtyła wiąże godność osoby z obiektywnym Dobrem i obiektywną Prawdą. Tym samym podstawą aksjologicznej oceny osobowych działań ustanawia bliżej nieokreślone Dobro i Prawdę. W związku z powyższym, aby propozycja Hołuba była

bardziej pełna i ściśła, należy albo precyzyjnie określić powyższe pojęcia, albo opracować dokładniej teorię godności osoby.

Po drugie, choć w personalizmie Karola Wojtyły można znaleźć istotne odniesienia do kwestii relacji międzyosobowych, a kwestie moralne związane z relacjami są dla niego inspiracją, Hołub nie opracowuje tego zagadnienia osobno, przy pomocy metafizyki czy fenomenologii. Należy przyznać, że Hołub uznaje problem nieredukowalności relacji międzyosobowych jako jeden z podstawowych elementów filozofii osoby w ujęciu Wojtyły. Nie proponuje jednak rekonstrukcji tej kwestii w oparciu o najsolidniej opracowane przez siebie filary teorii – metafizykę oraz fenomenologię, ani też w oparciu o żadne inne subdyscypliny filozofii czy inne dyscypliny naukowe. Natomiast dokonuje takiego zabiegu w kontekście rozważań nad świadomością, odwołując się do neuronauk, przedstawiając je jako pożądane narzędzie do badania świadomości i wyciągania wniosków dla rozumienia personalistycznej filozofii osoby.

Hołub opisuje punkty wspólne personalizmu z filozofią dialogu. W wielu miejscach recenzowanej publikacji można zauważyć liczne odniesienia do filozofii dialogu czy podkreślenie pozytywnego stosunku Wojtyły do społecznego i relacyjnego wymiaru personalizmu. Sam Wojtyła przyjmował, że relacja tworzy nowy, nieredukowalny wymiar podmiotowości osoby, a więc sama nie może być zredukowana (Wojtyła 1993). Należy więc przyjąć, że pożądaną dla personalizmu perspektywą mogłaby być perspektywa społeczna. Można nawet stwierdzić, że byłaby nią perspektywa społeczno-strukturalistyczna. Pisząc o strukturalizmie w kontekście personalizmu, nie można tego pierwszego rozumieć jako redukcji osoby (jednostki) do mechanizmów społecznych, czyli wzorców, opisujących relacje między jednostkami i tym samym determinujących właściwości tych jednostek. Raczej należy odczytać to jako zachętę do poszerzenia płaszczyzny badawczej personalizmu o wymiar relacji oraz zależności społecznych, traktując całe społeczeństwo, ale i samą osobę, jak pewnego rodzaju struktury, co do których zakładamy, że w części mogą być

determinowane przez różnorakie prawa. Chodzi o takie ujęcie, które uwzględnia zarówno osobę w całym jej spektrum istnienia i rozwoju, jak i relacje pomiędzy osobami, ich przejawy oraz wpływ na osoby, które je tworzą i które w nich uczestniczą. Chodzi również o pewne społeczne mechanizmy i zależności, jakie bada się na przykład przy pomocy współcześnie rozwijanej teorii sieci społecznych, w której wykorzystuje się również zaawansowane narzędzia matematyczne (Mityushev, Nawalaniec, Rylko 2018; Rylko, Tytko 2022).

Dodatkowym argumentem za rozważaniem w kontekście rozwijania myśli personalistycznej społecznych zależności są zarówno efekty stosowania personalizmu w naukach społecznych (Mortensen 2017), jak i podejmowane niedawno próby badania zagadnienia godności jako wartości społecznej (Tytko 2020a; 2020b) właśnie w nawiązaniu do teorii sieci społecznych. Przy pomocy ścisłych narzędzi, jakich dostarcza nam ta teoria, można byłoby lepiej badać kwestie, które bezsprzecznie związane są z relacyjnym wymiarem osoby, jak np. odpowiedzialność, wolność, sprawiedliwość, solidarność czy miłość.

W związku z dwiema powyższymi uwagami możemy stwierdzić, że aspekt personalizmu etycznego, a w szczególności jego dwa elementy, jakimi są godność osoby oraz relacje międzypersonalne, nie otrzymały w recenzowanej monografii dostatecznego wyjaśnienia. Jednocześnie należy odpowiedzieć na ewentualne zarzuty, jakie mogą dotyczyć połączenia tradycyjnej problematyki metafizycznej z pozytywistyczną perspektywą proponowanej teorii sieci społecznych. Wszak – jak zauważa Czachorowski – według Wojtyły „pozytywistyczny ideał nauki wyklucza ujęcie istoty moralności (...), etyka jako teoria dobra i zła moralnego – ujmująca ich istotę – jest niemożliwa, a możliwe są tylko badania socjologiczne i psychologiczne moralności” (Czachorowski 2020, 100). Otóż należy zaznaczyć, że proponujemy jedynie wymianę wyników badawczych pomiędzy teorią etycznego personalizmu (jako jednego z aspektów personalistycznego projektu filozofii osoby) a perspektywą społeczną.

Dodatkowo należy zwrócić uwagę na kwestie, które, choć przez Hołuba zaznaczone i częściowo wyjaśnione, wymagają głębszych analiz. Chodzi tu na przykład o pytanie, czy rzeczywiście Wojtyła nie przeceniał świadomości, nie doceniając przy tym emocji w ramach funkcjonowania i rozwoju osoby ludzkiej? Wszak emocje mogą być pewnym wskaźnikiem stanu psycho-fizycznego danej osoby, jak również wskaźnikiem jej sytuacji społecznej. Niekoniecznie całą rzeczywistość człowiek musi odbierać i analizować jedynie przy pomocy racjonalnego myślenia. Mówi się również o ludzkiej intuicji, także naukowej. Kolejnym pytaniem, jakie można postawić, jest to, dlaczego w praktyce personalistyczna teoria napotyka na wiele trudności? Dlaczego pomimo pięknego obrazu osoby, jaki rysuje Wojtyła, dochodzi do tylu różnych społecznych krzywd, niesprawiedliwości, wykorzystywania i wykluczania? To z kolei wiąże się z dalszymi pytaniami: w jaki sposób warunki niezależne od danego człowieka na niego wpływają?, na ile może on sam rozwijać swój osobowy wymiar?, co znaczy w praktyce rozwijanie tego wymiaru?, co oznacza i jakie niesie skutki afirmacja ontologicznej godności osoby w międzyosobowej relacji?

Podsumowując, należy stwierdzić, że recenzowana książka jest rzetelną próbą rekonstrukcji filozofii osoby w ujęciu Karola Wojtyły. Można uznać, iż mimo wymienionych uwag krytycznych książka stanowi wystarczającą podstawę i zarazem inspirację do dalszych prac nad personalistycznym projektem uzyskania spójnej filozofii osoby, rozwijającym myśl Wojtyły. Propozycja Hołuba zawiera oprócz szerokiej perspektywy badawczej również wiele propozycji jej rozwijania: obszar metafizyki osoby, fenomenologii osoby, perspektywa neuronauk, proponowanych jako potencjalne narzędzie badań nad świadomością człowieka.

Warto jednak zaproponować dodatkową kwestię do rozpatrzenia w ramach dalszych badań, rozwijających zaprezentowany projekt. Zasygnalizowane ujęcie społeczne może pomóc uzyskać pełniejszą perspektywę, uwzględniającą zarówno jednostki tworzące

społeczeństwo, relacje między tymi jednostkami, jak również różnorakie wpływy i mechanizmy społeczne, występujące w społeczeństwie. Nie chodzi tutaj o zredukowanie jakichkolwiek założeń personalizmu na rzecz socjologicznych, deterministycznych mechanizmów, ale raczej o rozbudowanie personalistycznego projektu o wymiar społeczny zgodnie z przyjętymi założeniami, dotyczącymi aksjologicznych oraz relacyjnych aspektów filozofii osoby, przy pomocy psychologiczno-socjologicznych narzędzi. W tym kontekście pełniejsze stanie się również badanie fenomenów, które są związane ze społecznym wymiarem personalizmu (wolność, odpowiedzialność, solidarność, miłość czy sprawiedliwość społeczna).

BIBLIOGRAFIA

- Biesaga, T. (2016). *Godność osoby ludzkiej jako źródło normy personalistycznej*. W: A.S. Maryniarczyk, P. Sulenta, T. Duma (red.), *Wokół antropologii Karola Wojtyły*, 219-236. Lublin: Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu.
- Brożek, T. (2010). *Pojęcie osoby w dyskusjach bioetycznych*. W: B. Brożek, M. Soniewicka, J. Stelmach, W. Załuski, *Paradoksy bioetyki prawniczej*, 43-55. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Buber, M. (2002). *Between Man and Man*. London – New York: Routledge.
- Buttgliione, R. (1997). *Karol Wojtyła: The Thought of the Man Who Became Pope John Paul II*. Grand Rapids – Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Clarke, W.N. (1993). *Person and Being*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Czachorowski, M. (2020). Personalistyczna etyka Karola Wojtyły wobec zarzutów współczesnego antypersonalizmu. *Logos i Ethos*, 53(1), 97-117.
- Hołub, G. (2012). Człowiek a świat naturalny. Wokół koncepcji egalitaryzmu gatunkowego Paula W. Taylora. *Logos i Ethos*, 32(1), 105-126.
- Hołub, G. (2021). *Understanding the Person. Essays on the Personalism of Karol Wojtyła*. Berlin: Peter Lang.
- Kupczak, J. (2000). *Destined for Liberty. The Human Person in the Philosophy of Karol Wojtyła / John Paul II*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- Mityushev, V., Nawalaniec, W., Rylko, N. (2018). *Introduction to Mathematical Modeling and Computer Simulations*. Boca Raton: CRC – Taylor & Francis.

- Mortensen, J. (2017). *The Common Good. An Introduction to Personalism*. Wilmington: Vernon Press.
- Rylko, N., Tytko, K. (2022). *Multidimensional potential and its application to social networks*. W: P. Cerejeiras, M. Reissig, I. Sabadini, J. Toft (red.), *Current Trends in Analysis, its Applications and Computation, Proceedings of the 12th ISAAC Congress, Aveiro, Portugal, 2019*, 297-303. Springer Birkhäuser.
- Schmitz, K.L. (1994). *At the Center of the Human Drama. The Philosophical Anthropology of Karol Wojtyła / John Paul II*. Washington, D.C.: The Catholic University of America Press.
- Searger, W. (2016). *Theories of Consciousness: An Introduction and Assessment*. New York: Routledge.
- Sokolowski, R. (2008). *Phenomenology of the Human Person*. New York: Cambridge University Press.
- Spaemann, R. (2010). *Essays in Anthropology: Variations on a Theme*. Eugene: Cascade Books.
- Tytko, K. (2020a). Modele wartości godności człowieka i kwestia sprawiedliwości. *Logos i Ethos*, 55(2), 167-188.
- Tytko, K. (2020b). *Wartość godności osoby w kontekście zależności społecznych. Modelowanie grafowe*. W: G. Wąchol (red.), *Człowiek w relacji do... . Rozważania o człowieku jako istocie relacyjnej*, 75-85. Kraków: Wydawnictwo Naukowe UPJPII.
- Williams, T.D., Bengtsson, J.O. (2022). *Personalism*. W: E.N. Zalta (red.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (<https://plato.stanford.edu/archives/sum2022/entries/personalism/>), [dostęp 19/09/2022].
- Wojtyła, K. (1981). *Love and Responsibility*. San Francisco: Ignatius Press.
- Wojtyła, K. (1986). *Wykłady lubelskie*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Wojtyła, K. (1993). *Person and Community. Selected Essays*. New York: Peter Lang.
- Wojtyła, K. (1994). *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Wojtyła, K. (2020). *Teachings for an Unbelieving World*. Notre Dame: Ave Maria Press.

THE PERSONALISTIC PROJECT OF THE PHILOSOPHY OF THE HUMAN PERSON VS. THE COMMUNITY OF THE PERSONS. GRZEGORZ HOŁUB, “UNDERSTANDING THE PERSON. ESSAYS ON THE PERSONALISM OF KAROL WOJTYŁA,” PETER LANG, BERLIN 2021, PP. 196

Abstract. The book *Understanding the Person* by Grzegorz Hołub is an attempt to reconstruct the philosophy of Karol Wojtyła. It presents such topics as the genesis of Wojtyła's philosophy of the person, his epistemology and metaphysics of the person, as well as his position on consciousness, emotions, action and the dignity of the person. The multiplicity and versatility of the issues examined allow not only to reconstruct Wojtyła's personalistic theory, but also to propose new directions for its development – including, for instance, a metaphysics of the person, a phenomenological analysis or a neuroscientific approach. To this end, social network theory could also be employed to extend the personalistic theory with a social, practical dimension of interpersonal relations and with a practical analysis of such phenomena as, for example, freedom, responsibility, solidarity, love and justice. This, in turn, would provide a reliable social dimension to a philosophy of the person.

Keywords: personalism; Karol Wojtyła; philosophy of the person; social networks

KAROLINA TYTKO

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
(The Pontifical University of John Paul II in Krakow, Poland)
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2477-9090>
karolina.tytko@doktorant.upjp2.edu.pl

DOI 10.21697/spch.2022.58.R.04

Tekst jest udostępniany na zasadach licencji Creative Commons (CC BY-ND 4.0 Międzynarodowe).
Zgłoszono: 19/09/2022. Zrecenzowano: 29/10/2022. Zaakceptowano do publikacji: 13/12/2022.